

STRESZCZENIE

Hagadyczna interpretacja Biblii na przykładzie komentarza do Księgi Rodzaju 12,1 – 25,18 w midraszu Bereszt Rabba

Midrasz Bereszt Rabba należy do najważniejszych dzieł religijnych judaizmu i do dzisiaj znacząco wpływa na sposób, w jaki Żydzi interpretują Księgę Rodzaju. Krytyczne badania nad midraszami mają prawie dwustuletnią historię. Pierwszy ich etap polegał na tworzeniu definicji i klasyfikowaniu midraszy (L. Zunz, M. Sachs, Z. Fraenkel), następnie starano się opisywać literaturę midraszową w ramach starożytnego żydowskiego folkloru (L. Ginzberg, Ch. N. Bialik). W dalszej kolejności podchodziło do poszczególnych dzieł midraszowych jako do redakcyjnych całości i celowych kompozycji (J. Neusner), analizowano metody interpretacji Biblii stosowane w midraszach, posługując się osiągnięciami nauk o literaturze (m.in. A. Goldberg). Niewiele powstawało jednak pozycji poświęconych teologii dzieł midraszowych, w tym midraszu Bereszt Rabba. Wszelkie studia i monografie poświęcone teologii dzieł midraszowych wypełniają więc poważną lukę. Ważną rolę teologiczną w Księdze Rodzaju pełni postać Abrahama, tak istotna również dla trzech religii monoteistycznych – judaizmu, chrześcijaństwa i islamu. W Biblii Abraham jest – podobnie jak inni praojcowie i pramatki Izraela - prefiguracją późniejszego Izraela. Jego historia (złożona pod względem redakcyjnym) odzwierciedla problemy, z którymi zmagał się Izrael w różnych okresach swoich dziejów. Kwestią wartą badań jest więc sprawdzenie teologicznej roli Abrahama w midraszu Bereszt Rabba i udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy jego historia opowiedziana została w ten sposób, że odzwierciedla sprawy ważne dla żydowskich wspólnot w okresie późnej starożytności.

Celem niniejszej rozprawy było krytyczne omówienie hagadycznej interpretacji Biblii na przykładach zaczerpniętych z midraszu Bereszt Rabba, zawierających komentarz do Księgi Rodzaju (Bereszt) 12,1-25,18. Praca stara się odpowiedzieć na następujące pytania: jakie metody interpretacji zostały wykorzystane w midraszu Bereszt Rabba oraz w jaki sposób hagadyczna, midraszowa interpretacja odpowiada późniejszym metodom egzegezy i interpretacji, szczególnie metodzie dersz. Rozprawa przedstawia także teologiczną rolę Abrahama w midraszu Bereszt Rabba i prezentuje szerszą teologię midraszu w tej jego części, którą odnosi się do historii Abrahama.

Pierwszy rozdział został zatytułowany „Wprowadzenie do literatury midraszowej i midraszu Bereszt Rabba”. Rozdział ten ma charakter syntetyczny i wprowadzający. Wyjaśnia on pojęcia „midrasz” oraz „hagada”. W rozdziale tym przedstawiono także podstawowe cechy literatury midraszowej, a następnie zaprezentowano wprowadzenia do midraszu Bereszt Rabba i do pozostałych midraszy. Rozdział ukazuje ogromny wysiłek, jaki rabini wkładali w interpretację Biblii i jej zrozumienie oraz bogactwo i złożoność literatury midraszowej.

Rozdział drugi nosi tytuł „Komentarz do midraszu Bereszt Rabba obejmującego Rdz 12,1-18,25”. Ma on charakter analityczny, posłużono się w nim bowiem metodą analizy tekstu. Przedstawia on główne komentarze dotyczące 17 wątków z biblijnej historii Abrahama, zawarte w midraszu. Rozdział ten prezentuje nie tylko dyskusje odnoszące się do poszczególnych elementów historii Abrahama w midraszu, ale także recepcję komentarza w późniejszych żydowskich interpretacjach. Pokazuje on, w jak znaczący sposób midrasz ten ukształtował późniejsze interpretacje Księgi Rodzaju. Zjawisko znane już z pierwszej księgi Biblii, czyli przedstawienie postaci Abrahama w sposób odpowiadający potrzebom religijnym czasu, występuje również w midraszu Bereszt Rabba. Midrasz ten prawidłowo odczytuje intencje Księgi Bereszt i podąża wyznaczonymi przez nią szlakami. Abraham był istotną postacią dla judaizmu w okresie talmudycznym. Został przedstawiony jako wzór pobożności, a jego życie zaprezentowano jako drogę do moralnej doskonałości. Sara odgrywa w midraszu rolę drugorzędną, ale komentarz przedstawia jej godność i prezentuje ją jako osobę zachowującą w życiu wysokie standardy moralne. Szczególne wychwalanie Sary można zauważać w dyskusji rabinów na temat jej śmierci. Rabini pomijają konflikt pomiędzy Sarą a Hagar, chwalą piękno Sary i odnoszą się do Bożych błogosławieństw dla niej. Niemniej jednak, rabini komentują także to, że jej życie było krótkie, co zostało spowodowane błędami przeszłości. W sposób podobny do historii Abrahama i Sary można postrzegać historię Rebeki, jej drogę do Kanaanu oraz przedstawienie jej postaci. Rabini starali się interpretować tekst Tory w taki sposób, żeby upewnić odbiorców, że przyszłe losy rodziny Izaaka i Rebeki będą toczyć się pomyślnie dzięki charakterowi Rebeki – podobnemu i bliźniemu charakterowi Abrahama.

Tytuł trzeciego, głównie analitycznego rozdziału to „Metody interpretacji hagadycznej na przykładzie midraszu Bereszt Rabba”. Najpierw zajęto się w nim percepcją Biblii w religii żydowskiej w okresie Drugiej Świątyni, a następnie jej postrzeganiem charakterystycznym dla judaizmu rabinicznego, w końcu zaś zasadami, na których oparte były interpretacje rabiniczne, w tym midraszowe. Wydaje się, że punktem wyjścia dla interpretacji typowych dla midraszu było założenie, że Tora nie zawiera żadnych zbędnych elementów i że wszystkie zawarte w niej

są szczegóły wymagają wyjaśnienia. Interpretacja midraszowa koncentruje się nie tylko na wypełnianiu luk istniejących w teksth biblijnych, ale też poszukuje połączeń pomiędzy poszczególnymi tekstami oraz ustępami biblijnymi. Stąd rozdział trzeci omawia dublety midraszowe

i narracyjne, przedstawia rabiniczne *middot*, szczególnie rabiego Eliezera oraz opisuje gematrię i maszale w midraszu. Pokazuje także, że koncepcja wielu znaczeń Biblii znana była już w okresie kształtowania się midraszu Bereszt Rabba i że podstawowymi znaczeniami wykorzystywanyimi przez ten midrasz były *peszat* oraz *derasz*. Interpretacja midraszowa nieustannie odkrywa nowe znaczenia tekstu Tory. Midrasz stanowi dzieło, które zaprasza czytelnika do poszukiwania kolejnych znaczeń. Stąd midrasz jest nie tylko komentarzem, ale także zapytaniem o znaczenie tekstu biblijnego. Pomimo oczywistego zróżnicowania i arbitralnego charakteru interpretacji rabinicznych, żydowscy komentatorzy starają się wyznaczyć ramy dla właściwych i akceptowanych interpretacji.

Ostatni, czwarty rozdział zatytułowany „Teologia midraszu Bereszt Rabba do Księgi Rodzaju 12,1 – 25,18”. Również on ma charakter analityczny, przy czym została w nim wykorzystana metoda indukcyjna. Zgodnie z treścią midraszu Bereszt Rabba Abraham w ciągu swojego życia dochodzi do doskonałości i przestrzega Bożych przykazań, w szczególności przykazania dotyczącego zachowywania Szabatu, co ma podkreślać jego rolę jako zapowiedzi Izraela. Patriarcha staje się nawet gwarancją i obietnicą przyszłego przetrwania Izraela, co zostało wyrażone szczególnie w komentarzu dotyczącym Akedy. Jednocześnie podkreślone zostało znaczenie Ziemi Izraela jako Ziemi Abrahama. Według midraszu Abraham staje się ważny nie tylko dla późniejszego Izraela, ale także dla innych narodów. Jest to szczególnie widoczne w komentarzu do rozdziału 12 Księgi Rodzaju, według której Abraham jest pośrednikiem w niesieniu Bożego błogosławieństwa dla narodów świata oraz postacią, poprzez którą narody poznają Boga. Rabini łączą Abrahama także ze stworzeniem świata. Eschatologia nie jest głównym zagadnieniem midraszu, przynajmniej w analizowanej części, ale trzeba odnotować, że tematy eschatologiczne są również w nim obecne. Dotyczy to zwłaszcza komentarza do Rdz 14, w którym opisane zdarzenia z czasów Abrahama stają się paradygmatem dla przyszłych zdarzeń i końca czasów. Kwestie mesjanistyczne pojawiają się zasadniczo jedynie poprzez odniesienia do określonych Psalmów Dawidowych.

Rozprawę zamyka Zakończenie podsumowujące wyniki rozważań.

Niniejsza rozprawa pokazuje, że postać Abrahama w midraszu, podobnie jak w Księdze Rodzaju, służy za personalizację i prefigurację późniejszej wspólnoty Izraela.

Abraham jest wręcz zapowiedzią przyszłego Izraela. W porównaniu z narracją Księgi Rodzaju w midraszu bardziej podkreślone zostały osobista pobożność patriarchy, jego zasługi i przestrzeganie Bożych nakazów, co odzwierciedla ideał pobożności tannaitów i amoraitów. Treść midraszu wskazuje, że jest on zbiorowym, obszernym dziełem rozwijanym przez dosyć długi czas i przez wielu autorów (rabinów). Wynika to nie tylko z oczywistego faktu, że midrasz cytuję opinie setek rabinów, ale także stąd, że wykorzystuje on rozmaite metody interpretacji, a relacje między midraszem a tekstami Biblii są bardzo złożone. Byłyby więc niezmiernie trudno obronić opinię o jednym tylko autorze dzieła i krótkim okresie jego powstawania. Midrasz Bereszt Rabba jest raczej zbiorem tradycyjnych interpretacji, które w okresie ostatecznej redakcji uzyskały specyficzny profil. Jak opisano to w rozdziale czwartym, midrasz prezentuje raczej szereg teologii niż jedną teologię Abrahama, a pewne elementy wydają się dominujące i szczególnie istotne, co z kolei zostało przedstawione w ostatnim, czwartym rozdziale tej pracy. Wielość metod i technik interpretacji użytych w midraszu wskazuje także na ogólną troskę i szacunek, z jakimi rabiniczny judaizm odnosił się do Tory: jak bardzo rabini pragnęli właściwie rozumieć Torę i dochować jej wierności.

Włodzimierz Kaczkowski

SUMMARY

Haggadic interpretation of the Bible on the example of the commentary to the Book of Genesis 12,1-25,18 in the Midrash Bereshit Rabbah

Midrash Bereshit Rabbah is one of the most important religious work pieces of Judaism and it has been significantly influencing the way the Jews interpret the Book of Genesis to the present day. Critical research over midrashim has almost a two hundred years long history. The first stage of this research consisted in creating definitions and classification the midrashim (A. Zunz, M. Sachs, Z. Fraenkel), subsequently the efforts were made to describe the midrashic literature within the antique Jewish folklore (L. Ginzberg, Ch. N. Bialik). Later on the particular midrashic works were approached as editorial units and purposeful compositions (J. Neusner), the methods of interpreting the Bible applied in the midrashim were analysed, capitalizing on the accomplishments of the literature studies (among others A. Goldberg). However, very few items devoted to the theology of the midrashic works, among others Bereshit Rabbah, were created. Any and all studies and monographs on the theology of midrashic works are, therefore, filling in a serious gap. Significant theological part in the Book of Genesis is played by Abraham, so important also for the three monotheistic religions – Judaism, Christianity and Islam. In the Bible Abraham is – similarly to other forefathers and foremothers – the prefiguration of the later Israel. His story (complex from the editorial point of view) reflects the issues, with which Israel struggled in various periods of its history. The issue worth researching is, therefore, the evaluation of the theological role of Abraham in the midrash Bereshit Rabbah and provision of the answer to the question, whether the story of Abraham was told in such a way that it reflects the issues important for the Jewish communities in the late Antiquity.

The purpose of this dissertation was an evaluative overview of the haggadic interpretation of the Bible on the examples taken from the midrash Bereshit Rabbah, commenting on the text of Book of Genesis – Bereshit 12,1-25,18. The dissertation endeavours to answer the following questions: what interpretation methods have been used in the midrash Bereshit Rabbah and in what way the haggadic, midrashic interpretation corresponds to the later methods of exegesis and interpretations, especially to the derash method. The dissertation provides also a picture of Abraham's theological

role in the midrash Bereshit Rabbah and presents the extended theology of the midrash in its part related to the story of Abraham.

The first chapter has been titled “Introduction to the Midrashic Literature and to the Midrash Bereshit Rabbah”. This chapter is a synthesis and is of introductory nature. It explains the terms “*midrash*” and “*haggadah/ aggadah*”. In this chapter the basic features of the midrashic literature were presented and, subsequently, the introduction to the midrash Bereshit Rabbah and to the other midrashim was provided. This chapter depicts the enormous effort of the rabbis put into the interpretation of the Bible and its understanding, as well as its richness and complexity.

The second chapter has been called “The Commentary to the Midrash Bereshit Rabbah encompassing Gen 12,1 - 18,25”. It is of analytical nature, as the method of text analysis was used therein. It provides for the main comments on 17 threads concerning the biblical story of Abraham, contained in the midrash. This chapter presents not only the discussions referring to particular elements of the history of Abraham in the midrash, but also the comments’ reception in the later Jewish interpretations. It demonstrates how significantly this midrash set the tracks for the later Jewish interpretation of the Book of Bereshit. The phenomenon already known from the first Book of the Bible, namely the presentation of Abraham's figure in accordance to the religious needs of the time, emerges also in the midrash Bereshit Rabbah. This midrash correctly reads the intention of the Book of Bereshit and follows the tracks set out by that Book. Abraham was an important figure for Judaism in the Talmudic times. He was depicted as a role model of piety and his life was presented as a way to moral perfection. Sarah's position in the midrash is secondary, but the commentary shows her dignity and presents her as keeping high moral standards in her life. Sarah's special praise can be seen in the rabbis discussion over Sarah's death. The Rabbis disregard Sarah's conflicts with Hagar, praise her beauty and refer to the God's blessings for her. However, the rabbis also comment on her short life span caused by her past mistakes. In a way similar to the story of Abraham and Sarah, the Rebecca's story may be viewed, her way to Canaan and presentation of her character. The rabbis tried to interpret the Torah text in such a way, as to assure their readers that the future fate of the family of Isaac and Rebecca, and thus the future fate of Israel, would be auspicious thanks to Rebecca's character - similar and close to Abraham's frame.

The title of the third, mainly analytical, chapter is “The Methods of the Haggadic Interpretation on the Example of the Midrash Bereshit Rabbah”. Firstly, it deals with the

perception of the Bible in the Jewish religion during the period of the Second Temple, then, subsequently, with the perception that was characteristic for rabbinic Judaism and, finally, the principles, on which the rabbinical interpretations, including midrashic, were based up on. It seems that the starting point for interpretations typical for midrash was the assumption that the Torah does not contain unnecessary elements and all the details require explanation. The midrashic interpretation focuses not only on filling the gaps existing in the biblical texts, but it is also looking for connections between individual texts and biblical passages. Therefore, the third chapter discusses midrashic and narrative doublets, presents the rabbinical *middot*, especially by rabbi Eliezer and describes the mashal and gematria in the midrash. It also shows that the idea of many senses of the Bible was already known in the period of the formation of the midrash Bereshit Rabbah, and the basic meanings used by this midrash were the *peshat* and *derash*. Midrashic interpretation discovers constantly new meanings of the Torah's text. The midrash is a work, which invites the reader to look for further meanings. Thus, the midrash is not only a comment, but also a question about the meaning of the biblical text. Despite the apparent diversity and arbitrary nature of rabbinical interpretations, the Jewish commentators are trying to set the framework for proper and acceptable interpretations.

The last, fourth chapter has been titled “Theology of the Midrash Bereshit Rabbah to the Book of Genesis 12,1-18,25”. This chapter is also of an analytical character, but the inductive method was used therein. According to the contents of the midrash Bereshit Rabbah, Abraham in course of his life comes to perfection and obeys God's commandments, especially the Sabbath commandment, which should emphasizes the role of Abraham as the prefiguration of Israel, The Patriarch even becomes a guarantee and a promise for the future survival of Israel, which was particularly expressed in the commentary on Akedah. At the same time the significance of the Land of Israel as the Land of Abraham has been emphasized. According to the midrash Abraham becomes important not only for later Israel, but also for the other nations. This is particularly evident in the commentary to chapter 12 of the Book of Genesis, according to which Abraham is the mediator in carrying God's blessing to the nations of the world and the person, through which the nations get to know God. The rabbis connect Abraham also with the creation of the world. The eschatology is not the main issue of the midrash, at least in its part being subject to this analysis, but it must be noted that eschatological themes are also present therein. This regards in particular the commentary on Gen. 14,

where the described events of Abraham's times become a paradigm of future events and the end of times. The messianic issues appear mostly by the references to the certain Psalms of David.

The dissertation closes with the Conclusion summing up the outcome of the earlier considerations.

This dissertation shows that the figure of Abraham in the midrash, similarly to the Book of Bereshit, serves as a personalization and prefiguration of the later community of Israel. He is downright a forecast of the future Israel. Compared to the narration of the Book of Bereshit, the Patriarch's personal devotion, his merits and keeping the God's commandments, which reflects the ideal of the piety of the Tannaim and Amoraim, have been more emphasized in this midrash. The contents of the midrash reveal that it is a collective, extensive work being developed for quite a long time and by many authors (rabbis). This results not only from the obvious fact that this work quotes the opinions of hundreds of rabbis, but also from the fact that it uses various methods of interpretation and the relationships between the midrash and the Bible texts are very complex. Therefore, it would be extremely difficult to defend the view on a single author of the work and the short time of its formation. The midrash Bereshit Rabbah is rather a collection of traditional interpretations, which during the time of final editorial works obtained a specific profile. As described in the fourth chapter, the midrash presents numerous theologies rather than a single theology of Abraham, and certain elements seem to be dominant and particularly important, which, in turn, was presented in the last, fourth chapter of this dissertation. The multitude of methods and techniques of interpretation used in the midrash also indicates the level of care and diligence with which rabbinic Judaism referred to the Torah: how dearly the rabbis wanted to properly understand the Torah and remain faithful thereto.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Włodzimierz Kaczwoski".